

Rječnik pitomačkog govora – digitalizirana jezična baština Pitomače

VLATKA ŠELIMBER

1. Uvod

Nakon 14 godina i tiskanog izdanja *Rječnika pitomačkog govora*, za koji su građu prikupili tadašnji pitomački učenici Gimnazije Petra Preradovića u Virovitici, njegov je sadržaj digitaliziran i dostupan na internetskoj stranici *pitomacki.com*. Budući da se posljednjih godina bilježi značajan rast komunikacije na digitalnih platformama, s naglaskom na društvene mreže, rječnik je prisutan na Facebooku i Instagramu pod nazivom *Pitomački*. Posebnost *online* izdanja *Rječnika pitomačkog govora* njegova je otvorenost i podložnost izmjenama. Svaki zainteresirani korisnik može poslati natuknicu koje se sjetio, a koja nedostaje ili predložiti izmjene značenja pojedinih riječi. U ovom se prilogu razmatra promicanje kajkavštine pitomačkoga kraja na suvremenim digitalnim komunikacijskim kanalima i dvosmjernost koju oni omogućuju, uz opis funkcionalnosti i sadržaja digitalnog rječnika te napomenu o unaprjeđenjima.

2. Rječnik

Uoči Vidova, proslave dana zaštitnika Pitomače, prije 14 godina predstavljeno je tiskano izdanje *Rječnika pitomačkog govora* koje su, prema zamisli i na poticaj profe-

sorice hrvatskoga jezika Zdenke Kos te uz podršku Općine Pitomača, ostvarili tadašnji pitomački učenici Gimnazije Petra Preradovića u Virovitici. Ukoričeno izdanje tiskano je u stotinjak primjeraka i zbog velikog zanimanja brzo je podijeljeno, a dosta zainteresiranih da *Rječnik pitomačkog govora* imaju u svom domu kroz sve ove godine raspitivali su se o mogućnosti da ga dobiju. Okolnosti uzrokovane pandemijom koronavirusa te preseljenje većine poslovnih i drugih aktivnosti u virtualni prostor potaknule su razmišljanje o digitalizaciji sadržaja *Rječnika pitomačkog govora*. U travnju 2020. počelo se s realizacijom prijenosa sadržaja iz tiskanog u digitalni oblik, tako da se može reći da je zapravo *karantena* zaslužna za ovaj projekt koji su ostvarila trojica Pitomačana. Izradu internetske stranice dizajnom i funkcionalnošću potpisuje Darko Ivanec, diplomirani informatičar iza kojeg su brojni veliki informatički i menadžerski projekti. U digitalizaciji sadržaja pomogao je Marinko Barčan, a želja da se *Rječnik pitomačkog govora* sa stranica papira preseli na društvene mreže bila je moja prva zamisao, koja je dobila širu perspektivu. Pokazalo se da četiri zida ne mogu ograničiti kreativnost i potrebu za stvaranjem. Zbog sličnih razloga napisan je i ovaj prilog u kojem se razmatra promicanje kajkavštine pitomačkoga kraja na suvremenim digitalnim komunikacijskim

kanalima i dvosmjernost koju oni omogućuju, uz opis funkcionalnosti i sadržaja digitalnog rječnika te napomenu o unaprjeđenjima.

3. Posebnosti pitomačkog govora

Stručni osvrt na jezične posebnosti govora pitomačkoga kraja dala je u tiskanom izdanju rječnika Zdenka Kos, profesorica hrvatskog jezika, koja navodi: *Pitomača je smještena na samom rubu prostorne rasprostranjenosti kajkavskog narječja. Sjeverna strana općine dodiruje granicu s Republikom Mađarskom, na istoku tek nekoliko manjih naselja dijeli je od štokavskih virovitičkih govora, na južnoj strani je najprije vinogradima, a onda šumom, obrubljuje Bilogora. Tek je sa zapadne strane otvoren put prema sličnim govorima Koprivničko-križevačke županije. Pitomački govor spada u križevačko-podravske govore kajkavskog narječja. Sadrži većinu značajki kajkavskih govora, no, kao i svi drugi lokalni govori, ima i svoje specifičnosti.*¹ U nekim znanstvenim radovima dodatno se navodi da Pitomača i uža okolica pripadaju sjevernomoslavačkom dijalektu², no takvu raspravu ostavljam jezičnim znalcima. Ono što je važno jest da je Pitomača zadnja brana kajkavštine sa zapadne strane i mjesto susreta s njom s istočne. S pitomačkim govorom kajkavsko narječje u podravskom dijelu Lijepe Naše i počinje i završava. U nastavku prenosim stručni doprinos profesorice Zdenke Kos koji je pripremila za tiskano izdanje *Rječnika pitomačkog govora*.³

3.1. Fonološke značajke

Refleks staroslavenskog *jata* u pitomačkom govoru je ekavski, što znači da se u Pitomači govori npr. *dete, mleko, mesec,*

svet; odnosno, izgovor je uglavnom ekavski. Iako su se staroslavenski *jat* i poluglasovi *jer* i *jor* realizirali uglavnom kao samoglasnik *e*, on se ne izgovara zatvoreno, nego mu je izgovor jednak standardnome: npr. *sem, jesem, nesem*. I ostali samoglasnici izgovaraju se kao u standardnom jeziku. Prijedlog *u* ostvaruje se kao *v* (*Idemo v Zagreb. Bil sem Viròvitići.*), ne provodi se sibilizacija (*nogi, ruki, bajki*), javlja se tzv. protetičko *v* (*vučiti, vugel, vuglen*), nema zamjene *l s o* na kraju riječi (*bil, došel, znal, štel*). Nadalje, ne razlikuju se glasovi *č/ć* i *dž/đ*, nego se izgovara neki srednji glas *č* (*vleči, čekič, kuča*). Zvučni suglasnici na kraju riječi ostaju i uglavnom se ne izgovaraju bezvučno kao u većini kajkavskih govora. Dakle, govori se *vrag*, a ne *vrak*. Jedna od osnovnih naglasnih značajki pitomačkoga govora je naglasak na zadnjem slogu (*dućán, gotován*), ali ne i kod glagola. U Pitomači se tako kaže *dèlati*, a ne *delàti*. Posebnost pitomačkog govora je izgovor osobnih imena. Osim što su gotovo sve uvećanice, izgovaraju se s naglaskom na prvom slogu (*Katena, Barena, Ivina, Marena, Francina, Janena, Brankina*).

3.2. Morfološke značajke

Promatrajući imenice, primijetili smo da je akuzativ jednine imenica za neživo jednak genitivu jednine (*Daj mi noža. Videl sem oblaka.*), a umjesto vokativa jednine uglavnom se upotrebljava nominativ. (*Sused, dođi malko sim!*). Jednosložne imenice muškoga roda imaju kratku množinu. Tako se govori *bregi, puti, stoli, vuki*, a genitiv množine ženskoga roda nema nastavak. Primjerice, govori se *rib, knjig, žen, cur*. U genitivu množine muškoga roda pojavljuje se nastavak *-ov* (*poslov, stolov, piščokov*). Kod glagola i oblika u 3. licu množine prezenta, osnova se često proširuje s *-de* pa glasi: oni *idedu, jededu*, iako su u upotrebi i oblici *idu, jedu*. Present pomoćnog glagola htjeti izvodi se kao: *bum, buš, bu, bum, bute, budu (budedu)*. Nema futura prvog, a neki glagoli imaju nepravilne oblike za izricanje budućnosti, npr. glagol *ići (iti)*: *pem,*

1 Rječnik pitomačkog govora. Pitomača: AD ARMA, 2006., 82.

2 MAREŠIĆ, Jela: *Podravski kajkavski dijalekt*. Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 37/2 (2011.), 451–466.

3 Rječnik pitomačkog govora. Pitomača: AD ARMA, 2006., 82–86.

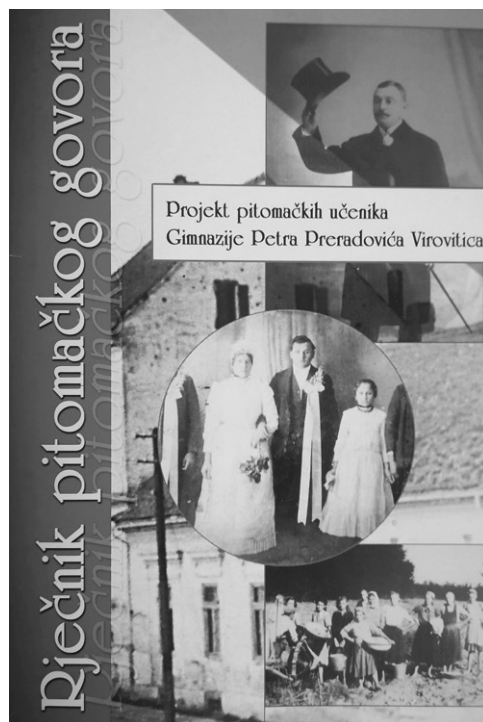
peš, pe, pemo, pete, pedu ili bum išel, buš išel, bu išel, bumo išli, bute išli, budu išli. Budućnost se često izriče i prezentom svršenog glagola (*El dojdeš zutra? Dojdem!*). Umjesto osobne zamjenice *on, ona* za jedninu često se iz poštovanja upotrebljavaju zamjenica i glagol u 3. licu množine (*Suseda su sad otišli. Gospon su bili tu malo predi.*) Kod stupnjevanja pridjeva, komparativ dobiva nastavak *-ši: bolši, vredneši, stareši, menši, vekši*. Česta je uporaba hipokoristika: *piščok, zeček (zajec), dečec, vunjica, praščok, katička*, a posebno je zanimljiva je uporaba uvećanica pri izgovaranju osobnih imena: *Barena* od osobnog imena *Bara*, *Katena* od *Kata*, *Ivina* od *Ivo* ili *Ivan*, *Matura* od *Mato* ili *Matija*, *Jozina* od *Josip*.

3.3. Sintaktičke osobitosti

U redu riječi u rečenici zanaglasnice se mogu naslanjati na riječi iza sebe, ali dobiti i naglasak pa prestaju biti enklitike (*Bum ti rekla. Bum vam dopeljaj.*). Često se koristi dativ zamjenice *sebe, se: Mislim si... Malo si sednem*. Instrumental sredstva koristi se s prijedlogom: *Idem z vlakom. Bum te lupil z metlom*. Uobičajen je glagolski izraz za + *infinitiv* (*Nema se kaj za videti. Nema puno za delati.*). Utjecaj stranih jezika ogleda se u brojnim germanizmima (*firanga, falinga, kušuvati, fletno, škoda*), hungarizmima (*be-težen, pajdaš, hahar*) i turcizmima (*čoreš, zabadv*).

4. Tradicija u suvremeno doba

Jezik je živ organizam koji se mijenja kroz vrijeme. Svaka generacija u njega unosi značajke svog vremena, ali neke riječi nastavljaju se koristiti u izvornom obliku i značenju. Dobro je poznata izreka da će prije nestati sela nego običaja, a s čuvanjem običaja valja očuvati i jezik. Svaki kutak svijeta dostupniji nam je no ikad, povezanost s drugima ne nalazi prepreke u mjestu ili vremenu, a suvremena tehnologija i komunikacijski kanali razvijaju poseban metajezik skraćenica i posuđenica iz

Sl. 1. Tiskano izdanje Rječnika pitomačkog govora iz 2006. godine

stranih jezika. Naglašena mobilnost unutar zemlje, ali i kao jedna od temeljnih vrijednosti Europske unije, prostorno nas ne ograničava u potrazi za srećom i znanjem. Sve to utječe na naš jezik, na način na koji mislimo i izražavamo se. Pa kako onda zadržati izvornost i sjećanje na jezik rodnoga kraja? Pretpostavljam da je danas to ipak teže nego ranije, no ne i nemoguće. Jezik rodnoga kraja mora biti tamo gdje su njegovi ljudi, a njih se sve više na jednom mjestu može pronaći upravo u virtualnom prostoru.

Internetske stranice i društvene mreže stvorile su sasvim novi svijet pored ovog stvarnog u kojem živimo. Razvojem *world wide weba*, a posebno dolaskom društvenih mreža dogodila se komunikacijska revolucija u kojoj svatko može izraziti svoje mišljenje, dati doprinos i uključiti se u rasprave. Od pasivnih konzumenata sada držaja na internetu preobrazili smo se u aktere, pokretače. Upravo je taj zaokret po-

Rječnik pitomačkog govora
 Rječnik pitomačkog govora
 podravski zbornik

Hajd od...

SVE A B C D D E F G H I J K L M N O P R S T U V Z Z 2

A

abigan, im, m. pustiš	alinger, im, m. opisano na olovnoj	ajčina, im, ž. hajda, hajdana, hajdina, hajdina kosa
akva, im, m. amurjarka	alibara, im, m. golema, čičak, vavrjako	ajpetka, im, ž. kotarica, kopka, kopčeta, žbica
alidmad, im, m. pilo nekak završnog kojimskog inguriva ili nekog pilid	ajtara, pridj. neprijatel	ambreta, im, s. šišarica
ami, im, m. zapravna omla na kralje	ampar, im, m. karta	andar, im, m. veliki meč
antrov, pridj. neprijatelj, kopčinar	apetka, im, ž. kopčica	apetka, im, ž. kopčica
ariti (ar), gl, nesvr. rijeka, grapič	armonika, im, ž. harmonika	astupa, im, ž. neprijatelj, žbica
avcar, im, m. šestorazaki za brzo ili brzo		

B

baba, im, ž. baba	babacurjik, im, m. sadržaj za naplunu rajgla u žičanu posteljnu razgovaču	babina, im, ž. kopčica
babica, im, ž. malu, neprijatelj, vrbica, kosa, na kralje ili kralje kosa	babija, im, s. prijevarica, neprijatelj	babili, im, gl, nesvr. kopčica
babica, im, ž. kosa	babura, im, ž. kosa, kosa, vrbica, kopčica	bača, im, m. kosa, kosa, kopčica
bačica, im, m. kopčica	bagava, pridj. neprijatelj, kopčica	bagra, im, s. kopčica
bačuriti, gl, nesvr. kopčica, kopčica, kopčica	bahtar, im, m. kopčica, kopčica, kopčica, kopčica, kopčica	bača, im, ž. kopčica
bačuriti, gl, nesvr. kopčica, kopčica, kopčica	bačurjak, im, m. kopčica	bačuriti, gl, nesvr. kopčica, kopčica, kopčica

Sl. 2. pitomacki.com – uvodnik on-line Rječnika pitomačkog govora

sebnost online *Rječnika pitomačkog govora*. Svatko tko primijeti da nedostaje riječ koje se sjetio, može dati svoj doprinos i poslati riječ s objašnjenjem značenja. Tako se obogaćuje jezični fond čiji opseg više neće biti ograničen znanjem i poznavanjem jezika nekolicine osoba koje su prikupile osnovnih 1.658 riječi i izraza. Korak dalje odvija se na društvenim mrežama Facebooku i Instagramu gdje se zainteresirane osobe mogu uključiti reagiranjem na sadržaj, komentiranjem ili njegovim dijeljenjem. Primjerice, kada se prikupljala građa za tiskano izdanje, znalo se dogoditi da se ista riječ tumači na drugačiji način. Upravo u tome po pitanju društvenih mreža vidimo jedan dio doprinosa i mogućnosti razvoja rasprave. S druge strane, reakcije koje sadržaj izaziva i njegovo dijeljenje proširiti će pitomački kajkavski na mrežu desetaka ili stotina virtualnih prijatelja s kojima je osoba povezana i tako promicati svoju jezičnu baštinu.

Na internetskoj adresi *pitomacki.com* dostupna je pregledna stranica vrlo jednostavna za korištenje. Odmah na vrhu nalazi se tražilica u kojoj se može upisati riječ i provjeriti je li ona dio postojećeg fonda. Pretraživati se može i po slovima, a valja napomenuti kako slova *ć, dž, lj, nj* nisu na-

vedena u abecednom redu zato što zasad nije bilo riječi koje bi njima počinjale.

Na kraju cijelog fonda riječi, ili koristeći se izbornikom s lijeve strane, korisnik može unijeti riječ i opis riječi koja u rječniku nedostaje popunjavanjem jednostavne kontakt forme. Ako predložena riječ nije poznata uredničkom timu stranice, tada se sama riječ i njezino značenje provjerava sa starijim izvornim govornicima kako bi se otklonila mogućnost pogreške. Pored svake riječi navedena je njezina vrsta i rod, a kod glagola glagolski vid. Na stranici se može saznati više o samom *online* i tiskanom izdanju, stručnom tumačenju pitomačkog govora i jezičnim zanimljivostima koje ga obilježavaju. Uz sve navedeno, rječnik je obogaćen s nekoliko najčešćih frazema čijim se korištenjem osobito zamjećuje prepoznatljivost i pripadnost nekom kraju. Zanimljivost je i popis starih naziva pitomačkih ulica, koje danas označavaju dio mjesta pa ih se može smatrati pandanom gradskim četvrtima. Rječnik pitomačkog govora pod nazivom *Pitomacki* prisutan je na društvenim mrežama Facebooku i Instagramu.

5. Planovi za unaprjeđenje i zaključno slovo

Iako je ovaj *online* projekt mlad, već su prisutne brojne ideje za njegovo unaprjeđenje. Poput označavanja riječi naglascima kako bi se jasno naznačio izvorni izgovor, s obzirom na to da se neke riječi u zapisu ne razlikuju od standardnih riječi, ali u izgovoru i značenju poprimaju sasvim drugačije značenje. Primjerice, riječ *komora*. Prema Hrvatskom leksikonu, ta riječ nosi kratkouzlazni naglasak na prvom slogu i ima tri značenja: označava organizaciju ili ustanovu koja zastupa interese neke profesionalne ili društvene skupine; drugu poduzeća jedne grane ili pak ukupnoga narodnoga gospodarstva jedne zemlje te prostoriju ili omeđen prostor za posebne svrhe.⁴ U pitomačkom govoru riječ *komora* nosi dugouzlazni naglasak na srednjem slogu i označava smočnicu, odnosno ostavu. Sljedeći korak prema unaprjeđenju bila bi izrada zvučnog fonda rječnika, što zahtijeva mnogo truda, vremena i rada na terenu, s izvornim govornikom kako bi zapis bio autentičan. Gotovo jednaku (ako ne i veću) energiju zahtijeva i istraživanje porijekla riječi koje je također prepoznato kao važna stavka u stvaranju ozbiljnijeg sadržaja.

Projekt *online Rječnika pitomačkog govora* ostvaren je zahvaljujući ljubavi prema jeziku i rodnom kraju. Ta pokretačka sila potaknula je nekoliko pojedinaca da svoje vrijeme i znanje dobrovoljno ulože u ostvarivanje projekta čija se vrijednost ne mjeri novcem, već ponosom i osobnim zadovoljstvom. Želja da se od zaborava sačuvaju posebnosti pitomačkog izričaja dovela je do digitalizacije jezične baštine Pitomače koja je lako dostupna i otvorena svakom pojedincu koji nesebično želi podijeliti svoje jezične spoznaje i iskustva, pa i sudjelovati u ostvarivanju planova za unaprjeđenje.

Izvori

- *Rječnik pitomačkog govora*. Pitomača: AD ARMA, 2006.
- MAREŠIĆ, Jela: *Podravski kajkavski dijalekt*. // Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, knj. 37/2 (2011.)
- <https://www.hrleksikon.info/definicija/komora.html> (22. 6. 2020.)

4 <https://www.hrleksikon.info/definicija/komora.html> (22. 6. 2020.)